

MESNEVÎ'NİN VIII. CİLDİ

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI

Yıllardır, *Maşnavî*'nin VII. cildinin Mavlânâ'ya ait olup olmadığı, daha doğrusu, *Maşnavî*'nin yedi cilt bulunup bulunmadığı hakkında çeşitli sözler edilmiştir. Mevleviler IX. (XV.) yüzyılda istinsah edilmiş olan VII. cildin şiddetle aleyhinde bulunmuşlar, bu cildin sonradan yazılmış ve Mavlânâ'ya atfedilmiş bir cilt olduğunu iddiâ etmişler, fakat yine Mevleviler tarafından «Hazret-i şârih» diye anılan *Maşnavî* şârihi İsmail Rusûhî Ankaravî (ölm. 1041=1631), bu cildi şerhetmiş, hatta bu yüzden Yenikapı şeyhi Subûhî Ahmed Dede'nin (ölm. 1088=1647) —«Nasılsa şerhetmiş; fakat okutmağa da kalkarsa, gelir, kürsüyü başına yıkarım» diye Rusûhî'ye haber gönderdiği söylene gelmiştir. Veled Çelebi İzbudak (ölm. 1953), bu cildin, Mavlânâ'ya âit olmadığını isbat için *al-Sayf al-kâti' fi 'r-radd 'ala 'l-cild as-sâbi'* adlı bir risâle de yazmış, fakat kat'î bir söz söyleyememiştir.

Şârih bu cildin hicrî IX. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshasını bulmuş, bu cildin başında, Mavlânâ'ya ait olmadığı hakkındaki iddiaları birer birer kendince reddederek, bu cildi şerh etmiştir. Şârihin bulduğu nüsha, Mevlânâ Müzesinde, nr. 2033'te kayıtlıdır¹. Üstü ebrû kaplı miklebesiz ve âdi bir mukavva ciltle ciltlenmiş olup, cildi 41×79 cm., yazısı 34,2×27,8 cm. eb'admdadır. 35 yapraktır. Her sahifede dört sütun, üzerine, 25 satır vardır. Yazı nesihdir. Yazan Minûçîhr al-Tâcirî al-Munşî'dir. İstinsah kaydı şudur :

اتفق الفراغ من تعليقه بعون عناية الله وحسن توفيقه / يوم الاثنان اواسط شهر المبارك
ذوالحججه عمه ميامنها من سنة المذكورة على يدى العبد الضعيف الصغير المذنب المقصر / افقر

¹ A. Ateş, *Konya kütüphanelerinde bulunan bazı mühim yazmalar* (Belleten, Ankara, 1952, XVI, 99 v. d.) adlı makalesinde bu nüshayı tavsif ederek, *Maşnavî*'nin bu yedinci cildinin müstensihî olan Minûçîk at-Tâcirî diye tanınan Badi' al-Tabrizî tarafından tertip edilip, Mavlânâ'ya isnat edildiği ortaya koymuştur. Fakat o makalede VII. cildin muhtevası üzerinde durulmamıştır.

عباد الله البصير السميع العلى الرفيع البديع/التبريزى محتدا والقونيوى مولدا المعروف
بمنوجهر/ التاجرى المنشى تجاوز الله عن سيئاته ووقته/لتحصيل مرضاته و غفر له ولوالديه ولجميع/
المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات ورزقه كشف اسرار/المعاني هذه العبارات وصلى الله/
على سيدنا محمد وآله وصحبه/اجمعين ورضى الله عن مؤلفه/الذى هو نور المبين/أمين يارب
العالمين/وسلم تسليما كثيرا

Son yaprak olan 35^a'da yazılı olan ve ayrıca inşâ bakımından hayli bozuk bulunan bu ketebede yıl kaydı yoktur. Ancak ketebenin yanında dört satır olarak ديمشدر ثمان مائة/دیمشدر جلد اولده وثالثده/سنة اربع عشر وثمان مائة/المذكوره ديمشدر yazısı var. Bu yazıya göre bu ciltten önce, Minūçihir altı cilt *Maşnavî*'yi de yazmıştır ve birinci ciltle üçüncü ciltte, hicrî 814 (1411/1412) yılını kaydetmiştir. Ancak müstensinin birinci ve üçüncü cilde ferağ tarihi koyup, diğer ciltlerde, hele son ciltte koymaması ve سنة المذكوره فى diyip geçmesi, pek gariptir. Yine aynı sahifede, alt tarafta, 'Abd al-'Azîz b. 'Abd al-Vanhâb'ın 844 (1440/1441) tarihini taşıyan ve ta'likle yazılmış olan şöyle bir yazısı var:

هذا ما وجدت من فوائده بستان/الفردوس الذى هو المثوى/وانا العبد المذنب/
عبدالعزيز بن عبدالوهاب/سنة ٨٤٤ .

Bu bir temellük tarihi olacak.

*
*
*

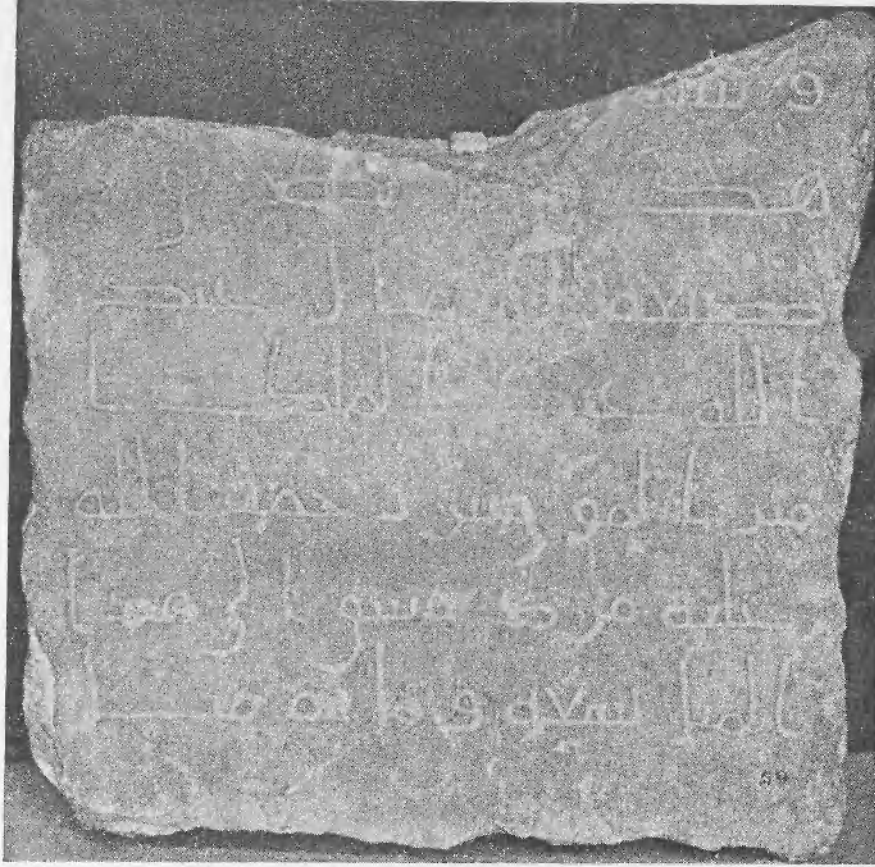
Bu cildin Mûnis Dede tarafından hicrî 1229'da yazılmış bir nüsha sı Konya, Mevlânâ Müzesi kütüphanesinde, nr. 2065'te kayıtlıdır. Bu cildin sonununda, her mısraı, 1229 yılını gösteren vezinden âri, Ziyâ'î al-Şarî tarafından hicrî 1244'de yazılmış bir diğer nüshası aynı kütüphanede, nr. 2060'da mukayyettir. 1240 hicrî'de «Derviş İdris serhalîfe-i kalem-i mukabele-i süvarî» tarafından temellük edilmiş olan ve yazılış tarihi mâlûm olmamakla beraber, diğer iki nüshadan daha eski bir tarihte istinsah edilen bir başka nüshası da nr. 2067'dedir. 1256 (1840) 'da vefat eden Ferruh İsmail, bu cildi nazmen tercüme etmiş ve tercümesi, Nahfî'nin (1151=1738) manzum *Maşnavî* tercümesiyle bir arada olarak, 1268 hicrîde Bulak'ta bastırılmıştır. Ayrıca bu cilt, 1301 (1881) 'de Mîrzâ Muhammed Mahdî-i Şîrâzî hattıyla taş-basma olarak Bombay'da basılmıştır. Ön sözde, bu cildin de Mavlânâ'ya âit olduğu üzerinde ısrar edilmiş ve 1000 hicrîde İsmâil Kayserî'nin bu cildi şerh ettiği kaydedilmiştir ki, bu zatın İsmâil Ankaravî olduğu meydandadır.

Yazı ve kâğıt bakımından IX. (XV.) asıra âit olan bu ciltteki üslûp düşüklüklerine, fikir özelliklerine dokunmadan önce, metne *Maşnavî*'nin diğer ciltlerinden alınan beyitleri kaydedeceğiz:

Yap. 3^b'de: بر دويدی، چون گدو فوق همه
                                 کو ترا پای جهاد و ملحہ

beytiyle başlayan ve ... داستان آن آتش رست که اندر آب دریا عرق می شد... başlığını taşıyan parçada geçen beş beyit, *Maşnavî*'nin VI. cildinde, در بیان حکایت آنکه حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم چون شنید که عیسی علیه السلام... sürhünden, yâni kırmızı mürekkep ile yazılmış olan bu başlık altındaki bölümden alınmıştır (*Kaşf al-abyāt li-Maşnavî*, Bombay, 1318, s. 581, str. 5–8). Aynı başlık altındaki 4^{a-b}'de bulunan 44 beyit VI. cildde sürhünden alınmıştır (*aynı eser.*, s. 586–587; str. 14–15). Yap. 5^a'da رسول علیه السلام شنید که ... در بیان آنکه ... 32 beyit yukarıda anılan ve VI. ciltte bulunan ... در بیان آنکه ... sürhünden, sürhüyle yâni başlığıyla beraber, çalınmıştır (*aynı eser*, s. 580, str. 19–28); araya üç beyit ilâve edildikten sonra, yine VI. ciltteki iki beyit (s. 581, str. 2–3), ondan sonra da 5^b'de, kenarda bulunan bir beyitle metindeki üç beyit alınmıştır (s. 581, str. 3–5). Yap. 8^a'da ... در بیان آنکه ... başlığının sonundaki, bir tanesi iki kere yazılmış olan 4 beyitle, ondan sonraki 15 beyit (8^{a-b}), VI. cilddeki ... در بیان حکایت در تفریر این معنی ... sürhünden alınmıştır (s. 578, str. 21 s. 579, str. 2). Yap. 8^b'de ... داستان 9^a'da ... داستان آن که ... روی خود بگلو گوته ... اعاده بداستان آن که ... 9^a'da ... داستان آن که ... از آن خانه ... başlıklarını taşıyan 107 beyit, sırası dahi bozulmadan, VI. ciltte, در بیان حکایت که ... در بیان دعا کردن درویش ... در بیان صفت آن مجوز ... در بیان ... sürhlerinden سؤال سائل ... بر روی جیبانیدن مجوز ... در بیان حکایت رنجوری که ... استشاره کردن آن هدایت یافته ... 10^b'de, ... 22. beyitten itibaren 38 beyti, VI. cilddeki ... حواب باصواب قضی ... aktarılmıştır (s. 590, str. 1–9). Yap. 11^b'deki ... گفتن طیب بیمار را که ... ' داستان سلطان محمود ... بازگردیدن ... 116 beyit aynı VI. ciltteki

Resim 1

Mesâfe taşı, Emevî, VIII. yüzyıl.
(TIEM, Env. nr. 2511)

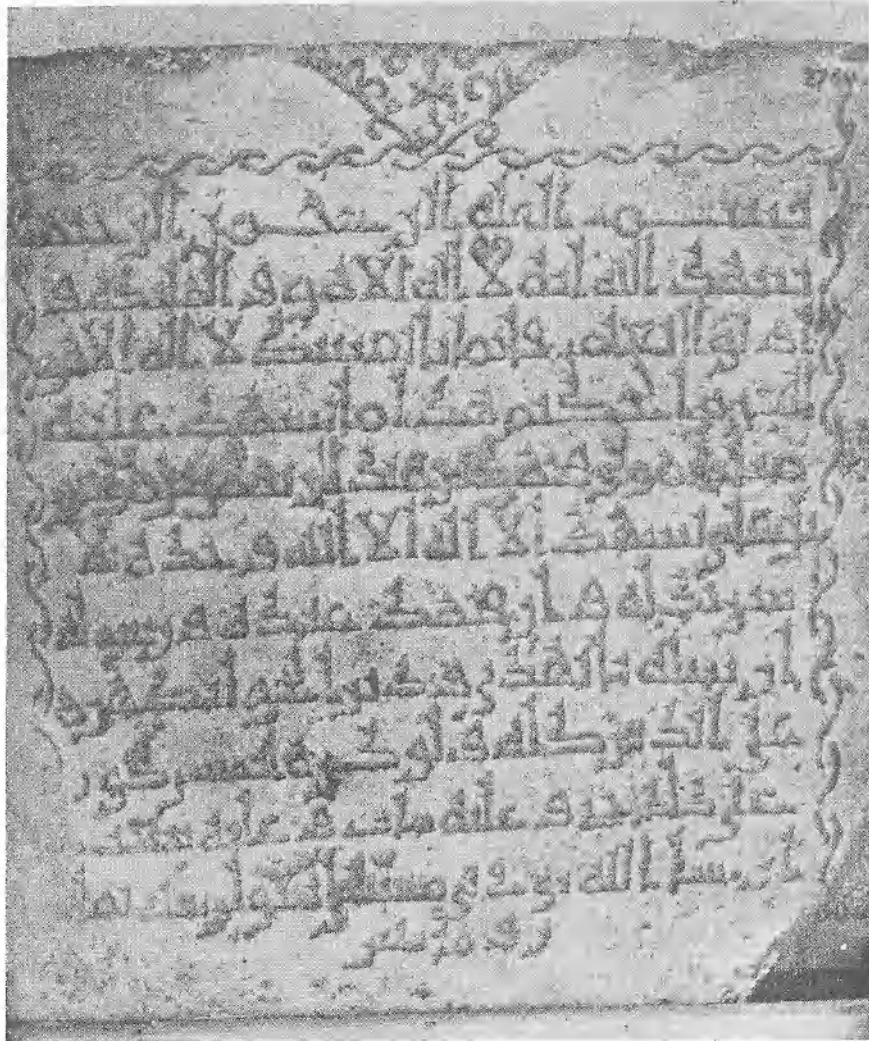
Resim 2

Küfi kitabe. Emevî, VIII. yüzyıl.
(TiEM, Env. nr. 2517)

Resim 3

Cami kitabesi, Abbasi, H. 155 = M. 772
(TIEM. Env. nr. 2512)

Resim 4

Mezar kitâbesi, Abbâsî, H. 203 = M. 523
(TiEM, Env. nr. 2527)

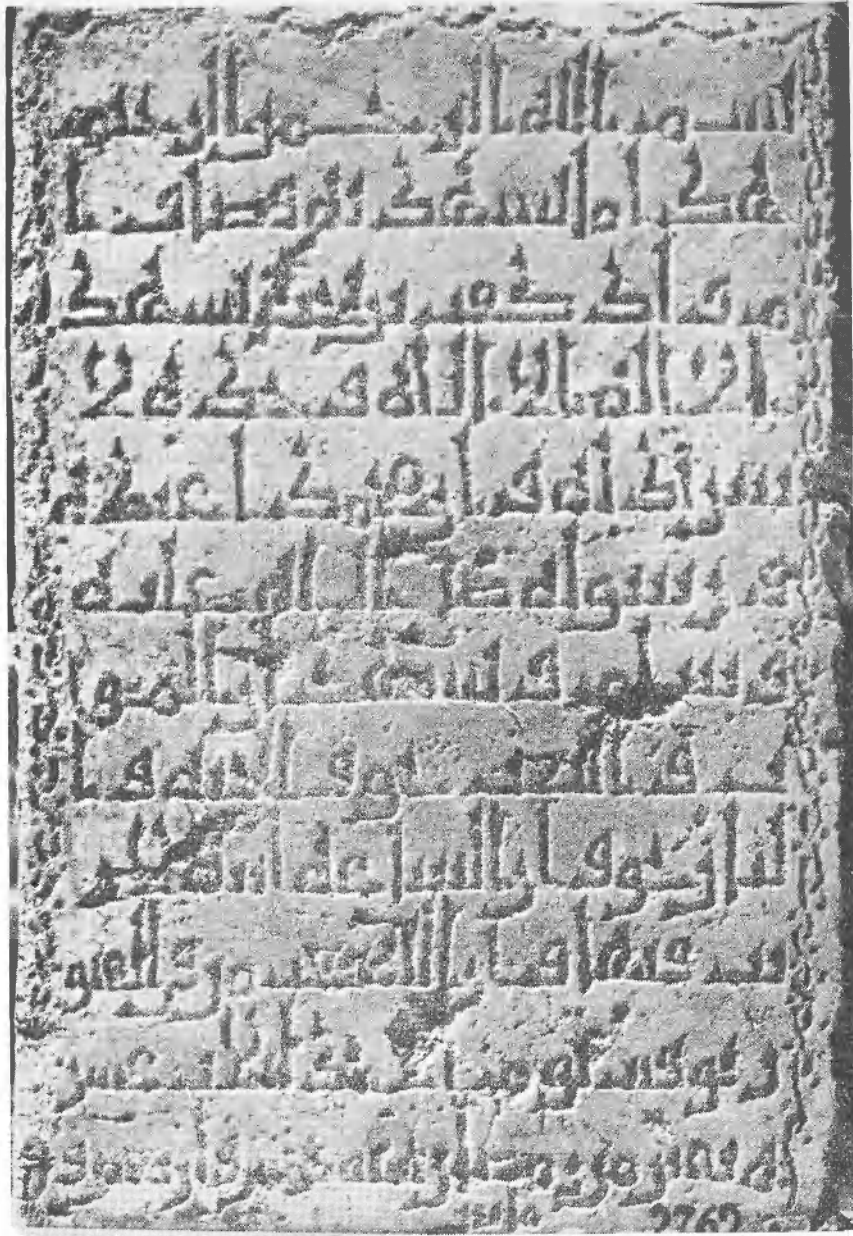

Resim 5

Kitâbe, Abbâsî, H. 252 = M. 863.
(TİEM, Env. nr. 2522)

Resim 6
Mezar kitabesi, Abbasi, IX. Yüzyıl
(TIEM. Env. nr. 2521)

Resim 7

Mezar kitabesi, Abbasi, H. 245 = M. 859
(TiEM. Env. nr. 2525)

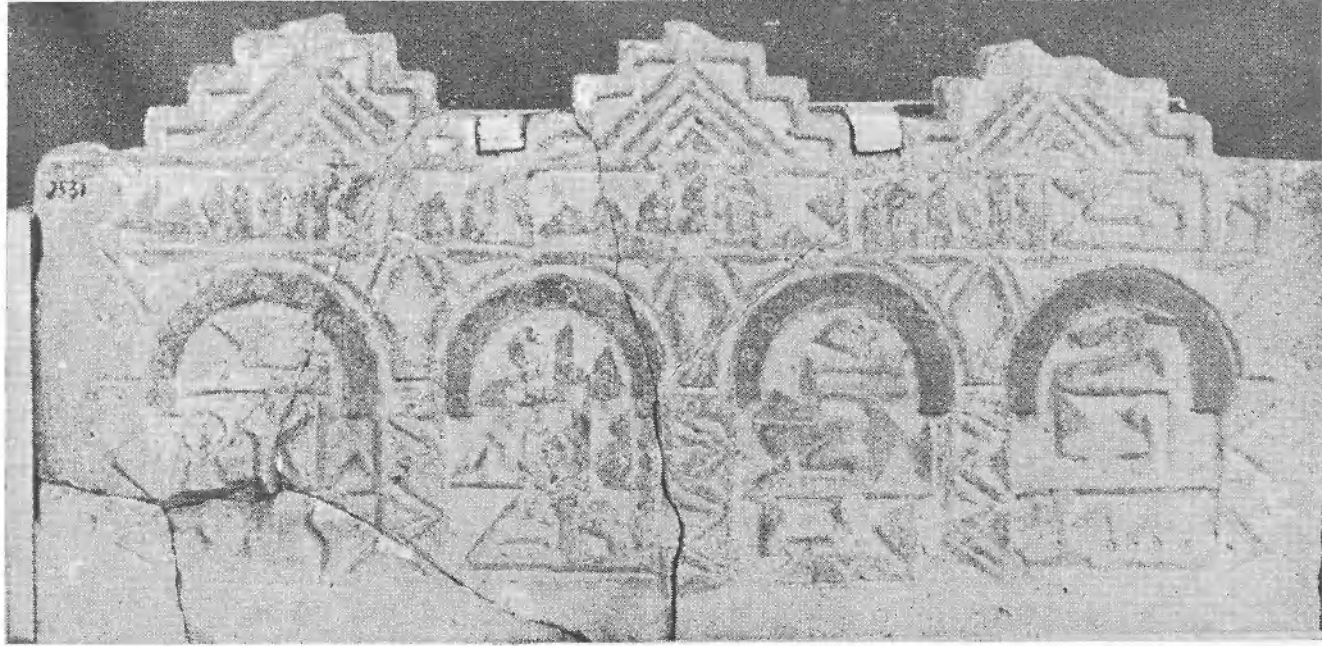
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَوْمَ تَرْكَبُ أَرْضَ الْمَوْتِ وَأَمَّا تَوْفِي
رَاتُكَ فَمَا تَعْلَمُهَا كَمَا تَعْلَمُهَا
يَوْمَ تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ
عَنِ الْأَرْضِ كَمَا تَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ

Resim 8

Mezar kitabesi, Abbasi, H. 299 = M. 911.
(TiEM, Env. nr. 2523)

Resim 9
Mezar kitabesi, Selçuk, XI. yüzyıl.
(TİEM, Env. nr. 2520)

Resim 10
Kitabe. Selçuk, XI-XII. Yüzyıl
(TİEM. Evv. nr. 5531)

Resim 11

Kitäbe, Selçuk, XI-XII. yüzyıl
(TIEM, Env. nr. 2510)

Resim 12

Kitâbe, Selçuk, XI-XII. yüzyıl
(TIEM, Env. nr. 2509)

beyti de öyledir (s. 64, str. 12; 2. beyit). Böylece bu ciltte, altıncı ciltteki beyitlerle beraber (mükerrerler haric), 2696 beyit vardır. 1010 beyti altıncı ciltten alınmış olmakla yedinci cilde âit olan beyitlerin yekûnu 1686 beyitten ibârettir.

Ayrıca bu ciltte, تمثيل ادراك انسان در كنه ذات مطلق قصه آن كور آنست كه hikâyesi (4^b — 5^a) *Maşnavî*'nin III. cildindeki ناخطیاط شاه طاووس رفتند hikâyesinden alınmıştır (s. 224—225). رسیدن عرب راب شیرین و متحیر شدن از عدوت و نظافت آن ... Yap. 31^b — 32^a'daki فصله اعرابیء ددهش و ماجرا کردن زن او başlığını taşıyan bahis I. ciltteki sürhuyla başlayan ve halifeye hediye olarak su götüren bedevî hikâyesinden çalınmadır (s. 59—60, 61—62, 73—75, 76—77).

*
*
*

Şerhte, İsmail Rusûhî-i Ankaravî'nin 814'te yazılmış, bir cilt içinde yedi cildi muhtevî olarak gördüğü nüsha bu nüshadır. Ankaravî, bu nüshadaki, altıncı ciltten alınmış beyitlerin kenarlarına راند yazmış yahut bu söze işaret olarak ز harfiyle beyitleri işaret etmiş, bâzılarına «altıncı sürhta, bu ebyât dahi altıncıda kıssa-i Sultan Mahmud sürhunda vardır, bu beyitler altıncı ciltte, kıssa-i hilâl sürhunda, bu dahi kezâlik...» gibi kayıtlar düşmüştür (meselâ 3^b, 4^a, 5^a, 8^b ...). Bütün bu yazılar, müze kısmında nr. 87'de kayıtlı bulunan ve *Minhac al-fukara*' ve *Huccat al-sama*' ile bâzı şiirlerini ve *Zubdat al-fuhûş fi nakş al-Fuşûş*'unu ihtivâ eden ve 1026-1028 (1617-1618)'de kendi el yazısıyla yazılmış bulunan mecmuadaki yazının aynıdır. Birinci ve üçüncü ciltlerde 814'te yazıldığı kayıtlı bulunduğuna dâir kenardaki yazı da bu yazıya pek benzer.

Rusûhî İsmail, bu eseri bulunca, altıncı ciltten alınan beyitler dikkatini çekmiş ve bu beyitler, nasılsa bu esere katılmış sanarak, onları işaretlemiş, bu beyitlerden mâadasını da Mavlânâ'nın *Maşnavî*'sinin yedinci cildi sanarak, şerh etmiştir. Esasen Rusûhî Dede, Şems'-in *Maḳalât*'ını, *Marḡûb al-kulûb*'u, *Uşşâk-nâmâ*, *Afâq u anfus* ve *Tiraş-nâma*'yi, hattâ *Divân-i şaḡîr*'i, *Tacallî yât* adlı bir başka kitabı Mavlânâ'nın sanmakta, Mavlânâ'nın 25 kitabı bulunduğunu, Timur tarafından alınıp götürüldüğünü duyduğunu da sözlerine katmakta (bu kitapların bir kısmı için bk. Abdülbaki Gölpınarlı *Mevlânâ Celâleddin*, 3. basım, İst., İnkilâb kitapevi, 1959, s. 272-273; *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, aynı kütüphane, 1953 s. 140, 190193, 234-236), bu yedinci cildin, Mav-

lānā'ya âit olmadığı iddiâsını, tevillerle redde kalkışmakta, hattâ İbn 'Arâbî (638=1040) aleyhinde, *Fuṣūṣ* ve *Nuṣūṣ*'un adlarını da anarak, şiddetli târizleri bile te'vil etmektedir (6^b -7^a. 89^b - 88^a).

Bu ciltte, altıncı ciltten alınan beyitlerin çoğu yanlış alınmış, bir çok kelimeler yanlış yazılmıştır. Hattâ

قوم هفتم از درون هاویه زان بلا ودرد وسقم ونايه

tarzında yazılan beyite 'ye هاویه 'nin değil, ناييه kelimesinin kafiye olacağı ve Mavlānā gibi gerçek bir âlimin ناييه 'yi ناييه şekline kullanmayacağı bile Ankaravî'nin dikkat nazarını çekmemiştir (3^a). Şerhine, şerh târihini gösteren vehb-i gaybî (=1035 h.) adını veren Rusûhî Mavlānā'nın, kendisine hiç bir eserinde, hiç bir gazelinde *Mavlā* ve *Mavlavî* demediğini bile düşünmemiştir. Halbuki bu kitabın altıncı ve yedinci beyitleri

هم ضياء الحق هفت اندر علوم   اين چين هفتي دگر مولى روم
شمس و مولى و ضياء الحق يکيست   درميانشان يکسر مو فرق نيست

beyitleridir (2^b). Yine şu

چون يکي دادی دو کهن ای مولوی   چون لقب شد ميکندهت را مثنوی

beytinde de Mevlevî sözü geçiyor (34^b).

Ayrıca Mavlānā'nın

در چين ننگي، و آننگه ای عجب   فخر دين خواهي، که گویندت لقب

beytiyle kınadığı, yerdiği (*Maṣnavî*, I, s. 36, str. 18) Fahr al-Din Râzî'ye bu cildde

فخر رازی رحمة الله عليه   آن امين الله و موثوق اليه

demiyeceğini de aklına getirmemiştir (32^b).

Bütün bunlardan başka,

واحد ست او واحد ست او واحد او (2 ^b)	لفظنا شت و معني واحد
در قدم بودش چنين صنع از علوم (3 ^a)	الذي جعل لكم گفت النجوم
بر فلك اينست اورا سير و تک (aynı)	پس بهر شش مه کند قطع فلك
تير را کوهست ديوان سما (aynı)	بازده روزست در هر برج جا
نور او جز شيء واحد کی بود (aynı)	در مقامی آتشی شاعل شود
آن ددیت حود رذائل در زمن (aynı)	چيست آن روحانی اختری حسن
آدمی بی معرفت لاشی تهنی (4 ^b)	ممرت جانست وانسان جسموی

gibi Mavlânâ'ya değil, alelâde bir şâire bile yakışmayacak beyitlerse, örnek getirmeğe sahifeler sığmayacak kadar çoktur.

Bu yalancı cildin dibâcesi de hem mâna, hem lafz ve edâ bakımından pek bozuk-düzendir. Metnin ibtidâsında, sayının tekmilinin yedi مولى روم , مولى روم , مولى روم , مولى روم , مولى روم , مولى روم , مولى روم sözlerindeki harflerin yedi, cinsin yedi, karıncanın yedi, yılanın yedi (!?), insan âzâsının yedi, nûrun, nârin yedi, denizin, yerin yedi, sudan, bakırdan, demirden, gümüşten, altından, inciden, kızıl yakuttan yaratılmış olan göklerin yedi, yıldızların, haftadaki günlerin yedi, yıldızlara mukabil peygamberlerin yedi. Hz. Muhammed ümmetinin siddıklar, âlimler, abdâl şehidler, mutî'ler, âbitlerden ibâret olmak üzere yedi bölük oluşu (yedinci bölüğün adı anılmıyor) gibi çocukça ve mutlaka bir maksatla yazılmış beyitler, gerçekten de acâipdir ve bundan daha şaşılacak şeyse Rusûhî-i Ankaravî'nin buna inanması ve Mavlânâ'nın sanıp, bu yanlış fikri müdâfa etmesidir.

*

Mevlânâ Müzesi kütüphanesinde, nr. 1451'de kayıtlı olan ve Abū Naşr Muhammed b. 'Abd al-Raḥmān al-Hamadānī adlı birisine âit bulunan مواضع البريات في السمعات adlı bir kitap vardır. X. hicrî asıra (XVI.) has ve divâniye çalar ta'likıyla türkçe sekiz mektup numûnesi (1 a—3 a) ve sekiz mektup mukaddimesini de (38 a—39 a) ihtiva etmesi dolayısıyla bir mecmua denebilecek olan bu cildde al-*Sab'î yât* yap. 3^b — 37^b'yi kaplar. Yazısı hicrî VII. - VIII. (XIII.-XIV.) asır neshidir. Yedi meclisten meydana gelmiştir: Arapçadır. Müellif, mukaddimedede, Tanrı'nın havayı yedi gökle, gökleri yedi tabakayla, *Kur'an*'ı yedi âyetle, insanları yedi âzâ ile, insan ömrünü yedi devreyle yarattığını ve bütün bunları, لا اله الا الله محمد رسول الله kelime-i tevhidini meydana getiren yedi kelimeyle; dünyayı yedi iklimle, iklimleri yedi günle, günleri yedi peygamberle (Musâ, İsâ, Dâvud, Süleyman, Yakub, Âdem, Muhammed) bezediğini yazar; bunları tafsil ederek, yedi meclisin her birini cumartesidea başlayıp, bir güne hasr eder ve her mecliste yedi evliyâdan bahseder; nücûm bilgisine dayanarak, her gün yapılacak işleri anlatır.

Kaşf al-zunûn, Abu Naşr Muhammed b. 'Abd ar-Raḥmān al-Hamadānī'nin vefât tarihini bulamamıştır; yalnız, Hilâlî'nin bu kitabı türkçeye çevirdiğini ve tercümesine *Meclis-ârâ* adını verdiğini, tercümeyle قدم الكتاب ibâresini tarih düşürdüğünü kaydeder ve 997 rakamını bildirir; halbuki bu terkip, 998 eder (II, 977-978). Osmanlı müellifleri, Hilâlî'nin, 990 [1072] tarihinde, İsta.bul'da vefat ettiğini bildirir (II,

486). Bu kitabın, 1220'de yazılmış bir nüshası İst. Süleymaniye kütüphanesine mülhak Esad efendi kitapları arasında 415 numaradır (Pek çok nüshaları bulunan — bk. msl. Ayasofya 1847, Lâleli 3471, Gotha 829/30 v. b. — ve bir çok defalar da basılmış bulunan — Tunus, 1280; Kahire, 1299, Fas, 1295; Kahire, 1323 v. b. — bu eser için bk. *GAL, Suppl.*, II, 583).

Yalnız yedi rakamlı ve yedili tasnif üzerinde durması bakımından değil, verdiği bilgi bakımından da «İsmailiyye-seb'îye»nin bir propaganda kitabı olduğu açıkça anlaşılan bu kitapla ve bilhassa mukaddemesiyle *Masnâvî*'ye yazılan ve Mavlânâ'ya atf ve izâfe edilen yedinci cildin dibâcesi ve başlangıcı arasında pek büyük bir benzerlik, hattâ ayniyet bulunduğunu da söylememiz gerektir.